

Els orígens tardo-romans dels parcel·lars d'alguns pobles de Mallorca: la trama urbana de Porreres i d'altres de relacionats

Antoni Borràs Seguí (abril de 2011)

Introducció

La història fa grans viratges. Com ja és conegut, l'agricultura tingué un pes molt important en el desenvolupament científic i tècnic del passat, que resta fossilitzat en els sòls que al seu dia foren motor de l'economia clàssica. Pot ser la situació de l'economia actual significa un preàmbul d'un nou viratge que qui sap si posarà altre cop el paisatge agrari en el punt de mira del nou desenvolupament sostenible al qual irremediablement ens veiem abocats, si volem mantenir saludable el nostre ecosistema, la Terra.

Es tracta de dur a terme un estudi del traçat urbanístic de Porreres (Figura 1), per tal de posar en evidència que aquest respon a un antic i sofisticat parcel·lari mesurat en *actus* (mesura que s'ha pogut provar que deriva de la milla romana i que fou utilitzada pels conqueridors per centuriar els camps del territoris annexionats a l'imperi) possiblement ja d'època tardoromana.

Figura 1. Vista aèria de Porreres en la qual es pot observar una disposició convergent dels principals carrers que conformen la trama urbana.

Així mateix, també se n'estudiarà l'entorn, que es desenvolupà i relacionà amb els diferents jaciments i algunes possessions conegudes del municipi. D'aquesta manera, es podrà establir una estructura que els ordenà i que ha perdurat fins als nostres dies sense cap tipus de reconeixement conscient, resultant de l'evolució d'una rigorosa geometria utilitzada en època clàssica (F. Ulrix) per tal de dur a terme l'ordenament dels territoris conquerits, explotats i administrats per l'imperi Romà.

D'aquests parcel·laris, se n'han localitzat més a Mallorca i a altres llocs continentals, que, encara que no abunden i no sempre mantenen l'ús agrari, són perfectament comparables amb el que originà la trama urbana del poble.

Així, els orígens del municipi del poble esmentat es podrien remuntar a un passat llunyà, o, el que és més important, el municipi podria ajustar el seu planejament per conservar aquelles estructures i divulgar— les per l'interès turístic que en pot derivar, que, si es confirmassin, resultarien mil·lenàries.

Aquestes estructures parcel·làries en principi denoten un ús extraordinàriament programat del sòl agrari, de manera que possiblement serviren de calendari per a una òptima gestió de les plantacions, malgrat que això és difícilment demostrable amb els coneixements actuals. Per això, el present treball podria ser ampliat posteriorment per altres estudiosos del món de l'enginyeria agrònoma i treure'n conclusions.

Aquests coneixements avancen a mesura que es fan treballs semblants a altres indrets (de l'illa i de fora), com és el cas dels estudis que he fet dels municipis de Santa Maria del Camí i Alaró, els quals, tot i que gaudeixen d'estructures semblants a les que conformen la del poble en qüestió, tenen uns nuclis que també es desenvoluparen sobre un altre parcel·lari (en aquest cas, ortogonal) d'època prèvia a la tractada. D'aquí la importància que els diferents municipis implicats s'esforcin per afavorir i finançar el desenvolupament d'aquests tipus d'estudis, que repercuteixen directament sobre la bona gestió del seu territori i patrimoni.

Aquests parcel·laris ortogonals, amb tota seguretat anteriors als que aquí tractam, també s'han localitzat a altres municipis, com és el cas de Campos (possiblement, al Ravellar), i segurament han perdurat durant molt de temps amb el seu ús agrari.

Com s'ha apuntat anteriorment, la bona gestió del patrimoni, amb finalitats de preservació i explotació turística, pot reportar al municipi uns beneficis d'abast incalculable, així com la satisfacció als seus veïns de valorar— lo, i al mateix temps ajudar a conservar— lo i gaudir— ne de manera culta.

Introducció a la comunicació

En la present comunicació, intentaré posar de manifest alguns símbols fossilitzats sobre el territori de Mallorca.

Els investigadors sovint prescindim d'una informació valuosa: les empremtes fossilitzades de l'activitat humana sobre el territori, que han estat ignorades.

En el decurs d'aquestes observacions m'he topat amb un seguit de parcel·laris urbans que, lluny de ser ortogonals, són generats a partir de traces convergents en un punt, formant feixos entrecreuats.

És el cas de les trames urbanes de dos municipis mallorquins: Porreres (Figura 1), del qual ens ocupam aquí, i Sant Llorenç des Cardassar (Figura 2).

Figura 2. Trama urbana de Sant Llorenç des Cardassar on es pot apreciar una certa convergència del viari principal.

Trames urbanes i parcel·làries

Hem pogut establir paral·lelismes entre les relacions mètriques i geomètriques que presenten aquestes dues estructures urbanes i la de diversos parcel·laris agraris.

Figura 3. Parcel·lari agrari de Son Cota, al terme municipal de Porreres, on es pot apreciar la convergència de les divisions parcel·làries principals.

En concret, un cadastre que no queda gaire enfora del nucli de Porreres és el que trobam al predi de Son Cota, al municipi mateix (Figura 3).

Hem comprovat que aquest parcel·lari agrari s'estructura amb l'encreuament de dos feixos principals i d'altres de secundaris (Figura 4).

Figura 4. En aquesta imatge podem apreciar l'encreuament dels dos feixos principals.

Geometria dels sistemes

Sembla que els punts d'on es varen traçar els feixos no foren arbitraris, al contrari: aquests punts sembla que es trobin sobre un escaire a manera de bastiment (Figures 5, 6, 7 i 8).

Figura 5. Escaire, a manera de bastiment, sobre els catets del qual se situaren els punts des d'on es traçaren els feixos que conformaren el viari de Porreres.

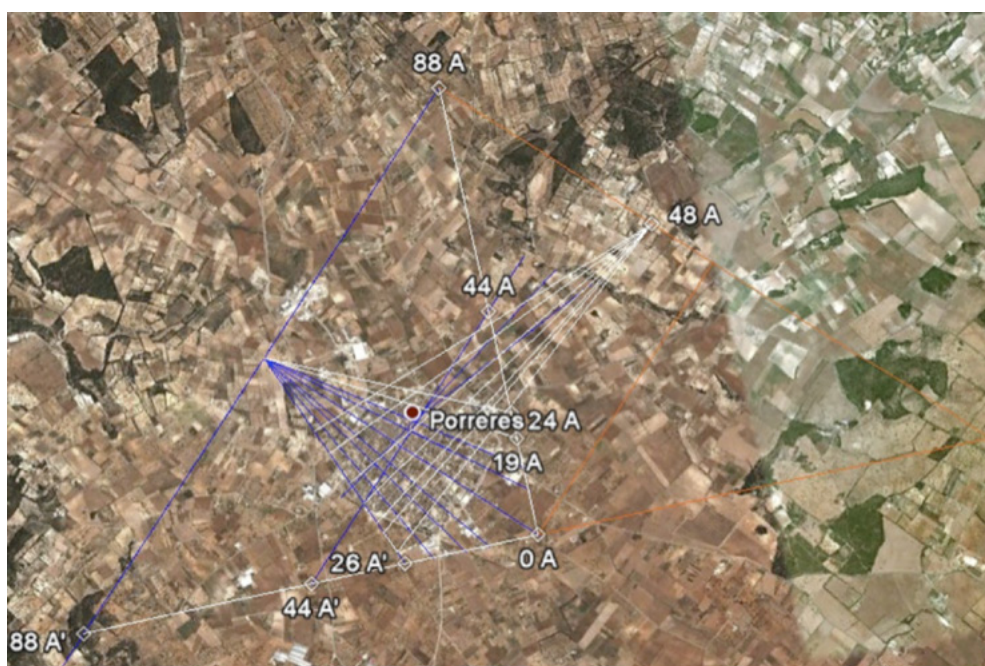

Figura 7. Detall dels feixos secundaris del parcel·lari de Son Cota també traçats des d'un dels catets de l'escaire.

Figura 7.1. Geometria del parcel·lari de Son Cota.

Podem observar que tant els eixos principals (negre i taronja) com els secundaris (blau i morat) són traçats des dels catets de l'escaire que actua a manera de bastiment per traçar el conjunt geomètric.

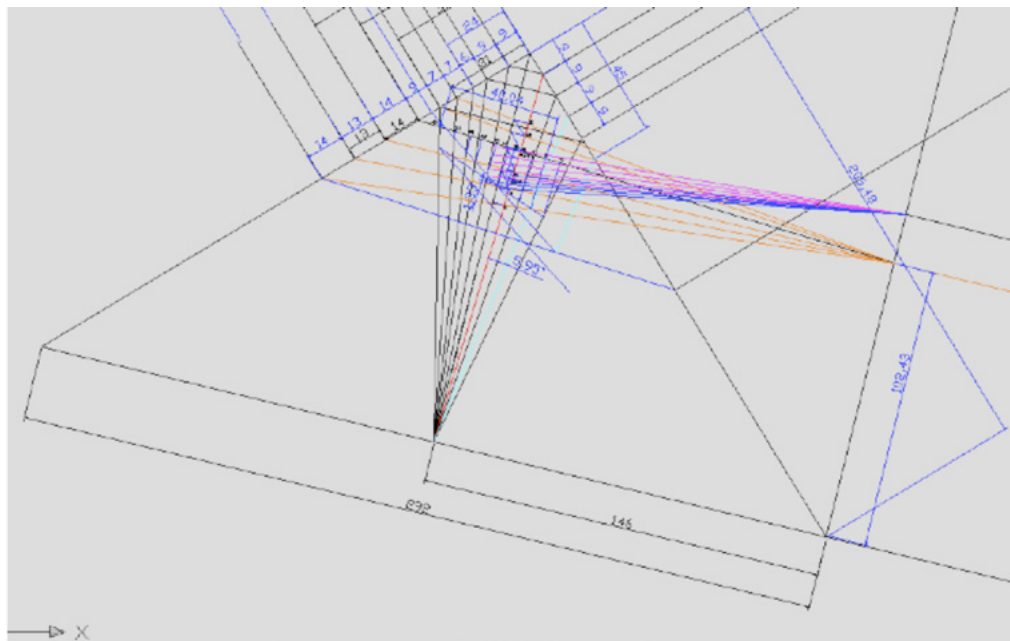
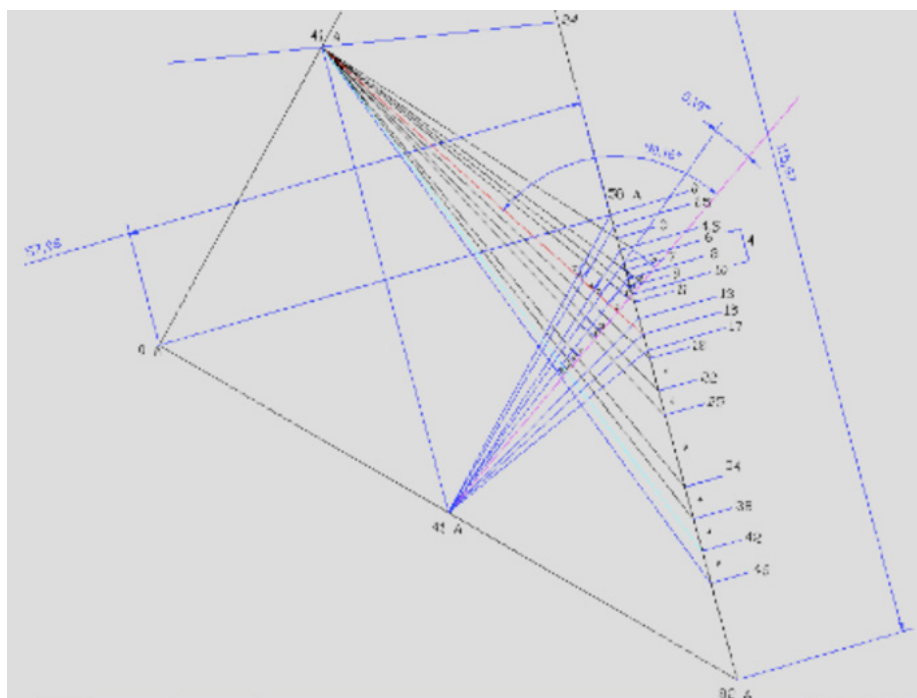

Figura 8. Gràfic de l'escaire sobre la trama urbana de Sant Llorenç des Cardassar. Cas equivalent al de Son Cota i Porreres.

Indicis

En els dos casos porrerencs trobam relacionats aquests parcel·lars amb esteles funeràries romanes d'esclaus. Aquesta relació es presenta més clarament en el predi de Son Cota (Figura 9).

«Alguns epígrafs funeraris, tant de la ciutat —Palma i sa Carrotja— com del camp —Mainou, a Consell, i Son Cota, a Porreres—, apareix implícitament expressada la condició d'esclavatge. La paraula que involucra aquest concepte és *contubernalis* ('company'), terme aplicat a l'esclau o l'esclava units en matrimoni no oficial)».

Figura 9. Les marques blaves indiquen la posició dels principals jaciments tardoromans de Mallorca.

Es pot observar que la concentració *més gran* és al centre de l'illa, entre Sineu i Campos. No són menyspreables les concentracions que es produeixen al Raiguer i al ponent de la Serra de Tramuntana.

Tant a Sant Llorenç com a Son Cota trobam els vèrtex dels escaires relacionats amb les basíliques paleocristianes de Son Peretó i Son Fadrinet, respectivament. En el cas de Porreres, el vèrtex del seu escaire queda relacionat amb el jaciment tardoromà d'Alcoraia. Són indicis que la seva procedència podria ser anterior a l'època medieval i posterior als cadastres romans, que sabem que eren ortogonals.

Intentarem aportar conclusions més precises i amb resultats més definitius en treballs futurs.

Conclusions

Cal fer un esforç multidisciplinari per trobar el veritable sentit i la cronologia exacta d'aquestes estructures parcel·làries. Així les coses, encara és aventurat dir que ens trobam davant un sistema parcel·lari d'època tardoromana.

Aquestes estructures parcel·làries denoten un ús 'extraordinàriament programat' del sòl agrari. Possiblement, pogueren servir de calendari per optimitzar la gestió de les plantacions, malgrat que aquest fet és difícilment demostrable amb els coneixements actuals.

Els resultats obtinguts fins al moment ens animen a aprofundir en el tema i en la localització d'altres parcel·lars semblants, tant a l'illa com al continent. Convid altres investigadors d'altres branques del coneixement, especialment de les provinents de l'agronomia, a participar i aprofundir en la seva investigació.

Bibliografia

- Abad Casal, L. (2003). *La reorganización del territorio. Los paisajes de la romanización*.
- Adam, J. P. (1982). *Groma et chorobate. A Exercices de topographie antique*.
- Adamesteanu, D. (1973). *Le suddivisioni di terra nel Metapontino*.
- Aramburu— Zabala, J. (1998). La evolución del paisaje en Mallorca del Bronce antiguo a la romanización. A *Arqueología Espacial*.
- Ariño, E., Gurt, J. M. i Palet, J. M. (2004). *El pasado presente: arqueología de los paisajes en la Hispania romana*.
- Ariño, E., Gurt, J. M., Lanuza, A. i Palet, J. M. (1994). *El estudio de los catastros rurales: una interpretación estratigráfica del paisaje*.
- Ariño, E., Gurt Esparraguera, J. M., Palet Martínez, J. M. i Chouquer, G. (1996). *Réalités archéologiques et restitution théorique des parcellaires: analyse du problème sur quelques exemples hispaniques*.
- Ariño Gil, E. (1986). *Centuriaciones romanas en el valle medio del Ebro: Provincia de la Rioja*.
- Arrayás Morales, I. (2006). *Morfología histórica del territorio de Tarraco (ss. III— I a.C.)*.
- Borràs Seguí, A. (2007). És veritablement romà el pont de Pollença? *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. Revista d'Estudis Històrics*.
- Bradford, J. (1957). Ancient landscapes. A *Studies in field archaeology*.
- Campbell, J. B. (1996). Shaping the rural environment: surveyors in ancient Rome. A *Journal Of Roman Studies*.
- Capogrossi, L. (1981). *La terra in Roma antica. Forme di proprietà e rapporti productivi, I (età arcaica)*.
- Chouquer, G. (1987). *Structures agraires en Italie centro— méridionale: cadastres et paysages ruraux*.
- Chouquer, G. (1996). Les formes des paysages, 2. *Archéologie des parcellaires. Actes du colloque d'Orléans (març de 1996)*.
- Chouquer, G. i Favory, F. (1991). *Les paysages de l'Antiquité. Terres et cadastres de l'Occident romain (IVe s. avant J.— C./IIIe s. après J.— C.)*.
- Coll Conesa, J., Mazaira Cabana— Verdes, L. i Riutort Mir, S. (1984). *Evolución del hábitat durante la Prehistoria y la Antigüedad en el término municipal de Alcudia (Mallorca)*.
- Corbier, M., Rich, J. i Wallace— Hadrill, A. (1991). *City, territory and taxation*.
- Decramer, L., Hilton, R. i Plas, A. (2001). *Centuriations et orientation solaire. Les bornes gromatiques de Tunisie*.
- Delano Smith, C., Shipley, G. i Salmon, J. (1996). *Where was the «wilderness», roman times?*
- Frothingham, A. L. (1915). *The Roman Territorial Arches*. *American Journal of Archaeology*.

- Fulford, M. i Miles, D. (1982). *Town and country in Roman Britain — A parasitical relationship?*
- Gargola, D. J. i Konrad, C. F. (2004). *The ritual of centuriation.*
- Gallardo, D. (2004). *L'organització hidràulica en la història del paisatge.*
- González Villaescusa, R. (2002). *Las formas de los paisajes mediterráneos.*
- Gurt i Esparraguera, J. M., Buxeda i Garrigós, J. i Cardell i Perelló, J. (1991). Aplicación informática al estudio del territorio en época antigua: centuriaciones romanas. *A Complutum.*
- Guy, M. i Chouquer, G. (1996). *Géometrie des parcelles régulières: le problème des dimensions.*
- Kirchner, H. (1994). Espais irrigats andalusins a la Serra de Tramuntana de Mallorca i la seva vinculació amb el poblament. *A Afers: fulls de recerca i pensament.*
- Lepore, E. (1973). *Problemi dell'organizzazione della chora coloniale.*
- López Medina, M. J. (2004). *Ciudad y territorio en el sudeste peninsular durante la época romana.*
- López Paz, P. (1994). *La ciudad romana ideal.*
- Macías, J. M., Remolà, J. A. i Dupré, X. (2004). *Topografía y evolución urbana.*
- Martin, R. (1973). *Rapports entre les structures urbaines et les modes de division et d'exploitation du territoire.*
- Millett, M., Rich, J. i Wallace— Hadrill, A. (1991). *Roman towns and their territories: an archaeological perspective.*
- Moreno Gallo, I. (2006). *Vías romanas. Ingeniería y técnica constructiva.*
- Palet, J. M., Bouet, A. i Verdin, F. L. (2005). *Estructuras agrarias en el territorio de Tarraco (Tarragona): organización y dinámica del paisaje en época romana.*
- Plana Mallart, R., Mangas Manjarrés, J. i Alvar Ezquerro, J. (1998). *La chora de Emporion.*
- Prieto, A., Uroz, J., Noguera, J. M. i Coarelli, F. (2008). *La organización territorial del nordeste de la Hispania Citerior.*
- Quilici, L. i Quilici Gigli, S. (2004). *Introduzione alla topografia antica.* Università Di Bologna.
- Regoli, E. (1983). *Centuriazione e condizionamenti ambientali.*
- Riba Gabarró, C. (1997). *Obra de pedra seca a la mercè de l'economia.*
- Rodrigo Requena, E. i Guitart Duran, J. (2005). *L'evolució del poblament i de l'organització de l'Ager de Iesso de l'època ibèrica a l'antiguitat tardana. Estudi de l'ocupació i estructuració del territori.*
- Ruiz del Árbol Moro, M. (2005). *La arqueología de los espacios cultivados. Terrazas y explotación agraria romana en un área de montaña: La sierra de Francia (Salamanca).*
- Rullan Salamanca, O. (2002). *La construcció territorial de Mallorca.*
- Rullan Salamanca, O. (2004). Una aproximació a la geografia històrica de Mallorca. *A Treballs de la Societat Catalana de Geografia.*

Sanmartí, J., Santacana Mestre, J., Belarte Franco, M. C. i Asensio i Vilaró, D. (1998). Paisatges ibèrics: tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple. A *Saguntum Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*.

Taunton Lewis, M. J. (2001). *Surveying Instruments of Greece and Rome*.

Uroz, J., Noguera, J. M. i Coarelli, F. (2008). *Iberia e Italia: modelos romanos de integración territorial*.

Uroz Sáez, J., Poveda Navarro, A. M., Uroz, J., Noguera, J. M. i Coarelli, F. (2008). *Modelos romanos de integración territorial en el sur de Hispania Citerior*.

Vallet, G. (1983). *Urbanisation et organisation de la chora coloniale grecque en Grande Grèce et en Sicile*.

Zamora Merchán, M. i Grau Mira, I. (2006). *Visibilidad y SIG en arqueología: mucho más que ceros y unos*.

